

Het einde van een taneloze God?

R.Ruard Ganzevoort

Published in: *Trouw* 21-01-1999.

Heeft de kerk iets te bieden als het gaat om ‘zinloos’ geweld? Na de zoveelste uitbarsting, nu in Gorinchem, is dat een goede vraag. Vooral omdat in dit geval een kerkelijke gemeenschap nadrukkelijk in beeld kwam. Ze leefde mee met de familie, en had een belangrijk aandeel in de stille tocht. De kerk als pleisterplaats, waar uiting kan worden gegeven aan de emoties. Het lijkt een hoopvol teken in een tijd van ontkerkelijking.

Hoopvol en indrukwekkend op het eerste gezicht is ook de reactie op het drama. Tallozen blijken niet te willen leven in een wereld die zo onveilig is. De meeste mensen zijn niet zo ongevoelig en losgeslagen als het oppervlakkig wel eens lijkt. Tegenover enkele plegers van ‘zinloos’ geweld staan tienduizenden die willen zien dat daar een eind aan gemaakt wordt. Het is goed dit soort signalen serieus te nemen en positief te waarderen.

WAT VOOR BOODSCHAP?

Het is riskant bij een zo gevoelige zaak vragen te stellen. Mensen zoeken hun weg in een doolhof van verdriet en vragen, een moeras van geloof en verbijstering. Buitenstaanders hebben niet het recht daar een direct oordeel over te vellen. Wel lijkt de tijd gekomen om na te denken over de vraag wat de kerk dan precies te bieden heeft, en hoe ze adequaat kan reageren op dit soort lijden.

Dat raakt natuurlijk onmiddellijk aan de verschuivingen in kerk en theologie van de afgelopen decennia. Zeker na de tweede wereldoorlog heeft er een grondige herziening plaatsgevonden. Dat was nodig als reactie op de secularisatie, maar ook als reactie op de verschrikkingen van deze eeuw. Bij die herziening werd afstand genomen van meer klassieke godsbeelden. Gods almacht kwam ter discussie te staan. Bij het zien van zoveel lijden werd dat een onverteerbaar woord. Als het kwaad goede mensen treft, dan worden de vragen niet beantwoord met een beroep op Gods almacht. Alleen door radicaal de band tussen God en het kwaad te verbreken kon er ruimte gemaakt worden voor een blijvend geloof in God.

Inmiddels is het nieuwe beeld van God dat daaruit groeide min of meer gemeengoed geworden. De almachtige God heeft bij velen plaats gemaakt voor een onmachtige God. Lijden is niet langer een straf voor de zonden die je begaan hebt. Het hoort nu eenmaal bij het leven. Daar kan zelfs God niets aan doen. De

woorden ‘verzoening’ en ‘oordeel’ zijn in de archiefkast verdwenen. Wat rest is een oproep mee te werken aan het ideaal van Jezus. Zoals de samenleving in onze optimistische dagen maakbaar leek, zo is ook het Koninkrijk als maakbaar voor ogen gesteld.

MACHT EN MACHTELOOSHEID

Ik begrijp dit soort verschuivingen wel, maar ik vraag me af of we er nu nog zo mee verder kunnen. Het lijkt me geen antwoord te bieden voor de pastorale vragen zoals die bijvoorbeeld bij ‘zinloos’ geweld opkomen. We kunnen niet terug naar het klassieke schema van de almachtige God. Nu we steeds weer geconfronteerd worden met onbegrijpelijk, ‘zinloos’ geweld, is de boodschap van de machteloze God echter ook te weinig. De massieve tegenstelling tussen macht en machteloosheid, tussen de almachtige en de onmachtige God, lijkt ons langzamerhand op dood spoor te brengen. Aan het beeld van de almacht van God kleeft te zeer het gevoel als marionet bestuurd te worden. De vragen naar het kwaad en het lijden blijven op een ondraaglijke wijze staan. Mede door de media zien we ook teveel van het lijden om ons daar bij neer te leggen. Als God almachtig is en liefdevol is, dan is het uiteindelijk niet te accepteren dat er zoveel lijden is. Het beeld van de onmacht van God lost wel het marionettegevoel op, maar laat ons vervolgens in de kou staan. We worden terug geworpen op onze eigen verantwoordelijkheid en blijken daarin vaak machteloos te zijn. Als God onmachtig is en wij de wereld moeten verbeteren, dan worden we snel overvraagd.

Het is opvallend dat zowel het klassieke godsbeeld (almacht) als de reactie er op (onmacht) uitlopen op de spanning tussen verantwoordelijkheid en machteloosheid. Aleid Schilder heeft beschreven hoe het klassiek gereformeerde godsbeeld kan leiden tot een beklemmende situatie van hulpeloos en schuldig tegelijk zijn. Het godsbeeld van de reactie heeft echter dezelfde uitwerking: zelf verantwoordelijk, maar machteloos. Trouwens, ook alternatieve godsbeelden, zoals de religieuze versies van de orenmaffia, leiden ertoe dat mensen verantwoordelijk blijven voor het lijden dat hen overkomt.

Dat al die verschillende godsbeelden tot dezelfde consequentie leiden, kan er mee te maken hebben dat ze de vraag naar de macht beantwoorden in een of-of schema. God en mens staan tegenover elkaar, en bij ieder punt kun je de vraag stellen wie de macht heeft: of God, of de mens. Dit ‘tegenover’-denken brengt ons in al haar verschijningsvormen niet verder. Het zet mensen klem, in plaats van ze te bevrijden. Of God nu als almachtig of als onmachtig wordt gezien, in beide gevallen blijven mensen machteloos. Tegelijk houden mensen in beide gevallen de verantwoordelijkheid om de wereld te verbeteren.

BEKRACHTIGING

We moeten dus zoeken naar een uitweg uit die impasse tussen almacht en onmacht. Daarbij zullen we recht moeten doen aan de ervaringen van machteloosheid. Bij 'zinloos' geweld, maar ook bij seksueel geweld, hebben we te maken met slachtoffers. Als hun machteloosheid niet erkend wordt, worden ze klem gezet. Daarmee wordt hen geen recht gedaan. Maar als ze alleen maar machteloos zijn, is er geen uitweg uit het slachtofferschap, en blijven ze in onmacht gevangen.

Een van de mogelijkheden om een uitweg te vinden ligt in het begrip 'bekrachtiging'. In literatuur over herstel van slachtoffers van (seksueel) geweld en in feministische kringen wordt daarvoor het engelse woord 'empowerment' gebruikt. Daarmee wordt onderscheid gemaakt tussen 'macht over' een ander en 'macht met' of 'macht voor' een ander. Dat betekent dat er niet wordt uitgegaan van een relatie in tegenovers, maar van de verbondenheid tussen twee personen. God en mens worden bij de vraag naar de macht niet tegen elkaar uitgespeeld.

Bekrachtiging gaat er van uit dat God, die mensen bekrachtigt, daartoe in staat is. Dat maakt het iets anders dan machteloosheid. Het gaat echter niet ten koste van de mens die bekrachtigd wordt. Er is geen sprake meer van tegenover, maar de machtige God is er juist op uit machteloze mensen sterk te maken, op eigen benen te laten staan in verbondenheid met Hem. Dat betekent dat God de verantwoordelijkheid op zich neemt om de machteloze mensen te versterken. De machteloze krijgt bij Hem de ruimte om zoveel verantwoordelijkheid op zich te nemen als hij of zij kan dragen. Niet meer, maar ook niet minder. Zo worden mensen niet klem gezet in een te grote verantwoordelijkheid, maar ook niet machteloos gehouden.

LIJDEN OF KWAAD

Een belangrijk uitgangspunt bij 'bekrachtiging' is dat er keuzes gemaakt worden. Het gaat niet om een statische verdeling van de macht, maar om een beweging waarbij machtelozen worden versterkt. Dat betekent dat er gekozen wordt voor de zwakkeren, de kwetsbaren, de onmachtigen. Niet om ze in een afhankelijke positie te duwen, maar juist om hen zelf zo sterk te maken dat ze uit die positie komen.

Die keuze betekent ook dat we duidelijk verschil maken tussen lijden en kwaad. Lijden gebruik in hier als een moreel neutrale categorie. Het gaat dan om de tragiek van wat je in het leven kan overkomen. Dat kun je in principe niemand kwalijk nemen. Zelfs als een ander daar verantwoordelijkheid voor draagt, gaat het dan vooral om ongelukken, menselijk tekortschieten, enzovoorts.

Kwaad is iets anders. Kwaad heeft te maken met onrecht, met machten die destructief zijn, gericht op de ondergang van mensen. Bij het kwaad gaat het om schuld die de een op zich laadt tegenover de ander. Het zijn de machten die we in de bijbel tegenkomen als de demonen die uitgedreven moeten worden. Het lijden

wordt gedragen en uiteindelijk aanvaard, al blijft het ons een raadsel. Het kwaad is de voortdurende vijand, die bevochten wordt en waar we ons nooit bij neer zullen leggen.

In de klassieke schema's van de almacht van God zit een onoplosbare vraag naar de kracht van het kwaad. Hoe machtig is God eigenlijk, als het kwaad in de praktijk bijna onoverwinnelijk is. In het moderne schema van de onmacht van God wordt het kwaad genegeerd, en soms zelfs goedgepraat als een leerzame ervaring. In beide gevallen worden slachtoffers van het kwaad niet bekrachtigd om zich te verzetten. Het schema van de onmacht van God kan misschien het tragische lijden draaglijk maken, maar het schiet tekort als het gaat om de strijd tegen de kwade machten.

TERUGKEER VAN HET OORDEEL

Op dit punt aangekomen kunnen we misschien weer iets gaan verstaan van het oordeel van God over de zonden van de mensen. In de klassieke theologie werd dat gaandeweg gelezen als een totaal oordeel aan het einde van de tijd. Alle mensen zijn zondaars en vallen onder het oordeel. Alle christenen zijn echter bijna bij voorbaat daar van vrijgesproken. Het nadeel van zo'n redenering is dat het te globaal is, dat veel slachtoffers van geweld zich ten onrechte schuldig voelen aan het kwaad dat hen is aangedaan, en dat veel daders (bijvoorbeeld bij incest) er zo te makkelijk vanaf komen.

We kunnen echter ook op een andere manier spreken over het oordeel. Dan wordt het veel concreter, en kan het een bevrijdende boodschap worden. Als in de bijbel gesproken wordt om het oordeel van God, dan gaat het om zijn ingrijpen om mensen te bevrijden. Machthebbers, onderdrukkers worden aangepakt, en machtelozen, slachtoffers worden gered. De zonde waar het bij het oordeel om gaat is niet de algemene zondigheid van de mens, maar het concrete kwaad en onrecht dat de een de ander aandoet.

Dat oordeel is niet alleen iets voor het einde van de tijd. Het hoort bij ons verlangen, bidden, roepen tot God. Een hartstochtelijke schreeuw om recht. Het krijgt ook concreet gestalte in de rechtspraak, in klachtenprocedures bijvoorbeeld bij seksueel misbruik door predikanten. Heel fundamenteel wordt het zichtbaar waar kerk en samenleving ondubbelzinnig de kant kiezen van slachtoffers. Oordeel is kiezen, partij kiezen voor slachtoffers. Oordeel is strijd tegen de machten van het kwaad die met demonische willekeur slachtoffers maken.

EEN TANDELOZE GOD

Wat heeft de kerk te bieden bij de vragen rond 'zinloos geweld'? In de afgelopen twee weken leek de kerk weer terug van weggeweest in het bijstaan van mensen en het vormgeven aan rituelen. Hoe mooi dat op het eerste gezicht ook is, er ontbrak iets wezenlijks. Precies zo ontbreekt er iets in de gangbare reactie van kerken op seksueel geweld. In de bespreking op de trio-synode eind januari komt

dat uitgebreid aan de orde. Te vaak hebben kerken in de afgelopen jaren verzuimd te kiezen. Slachtoffers bleven in de kou staan, het kwaad werd niet bevochten, en wat er rest is valse troost en machteloosheid.

Het evangelie van de tandeloze God kan ons niet redden. Het bloed van Abel roept tot hemel om recht, om oordeel. 'Zinloos' geweld is geen tragisch lijden, waar een vriendelijke God ons machteloos troost. Het is een demonisch kwaad dat vraagt om ingrijpen van Hogerhand. Als de kerk niet verder komt dan het aanbieden van troost en geborgenheid, dan houdt ze daarmee indirect het kwaad in stand. Het wordt hoog tijd dat we weer serieus gaan nemen dat God het kwaad niet duldt. Hij kiest voor slachtoffers, en bekrachtigt ze in de strijd tegen het kwaad.